

सङ्घर्ष, स्वयंसेवक र सेल्टर

मुकुन्द न्यौपाने
स्थायी कमिटी सदस्य

‘हामी क्रान्ति कहिले सुरु गछौं, आरके ?’

‘तिमी कति आत्तिन्छौ, त्यसै क्रान्ति हुन्छ ? धेरै कुरा मिलाउनु पर्छ ।’

आरके मैनालीको जवाफ यस्तो थियो। आरके/सीपीको कुरा चित्त नबुझेर मैले आफ्नो बाटो आफैँ खोज्नुपर्छ भन्ने ठानी २०२७ सालको दसैँमानेर भद्रपुर छोडें। अनि, गौरादहतिर लागें।

पहिलेदेखि नै जानपहिचान भएका मन मिल्दा साथीहरू गौरादह, दमक र मधुमल्लातिर थिए। मलाई भद्रपुरतिरका विद्यार्थीहरूभन्दा उनीहरूचाहिँ साँचो कम्युनिस्टजस्तो लाग्यो। गौरादह स्कुलमा डिल्लीप्रकाश घिमिरे र उमा रिजाल दुई जना शिक्षक थिए, जससँग मेरो घनिष्ठ सम्बन्ध थियो। उनीहरूकै सम्बन्धबाट म त्यहाँको हाइस्कूलका विद्यार्थीको सम्पर्कमा आएँ। युवराज कार्की नौ कक्षामा पढ्ने विद्यार्थी थिए। तिनलाई आफ्नो घनिष्ठ साथी बनाएँ र उनीमार्फत त्यहाँ विद्यार्थीको एउटा दस्ता बन्यो। मेरा केही आफन्तहरू ग्वालडुब्बामा खेतीपाती गरेर बसेका थिए। तीमध्ये मेरा काकाका छोरा उमानाथ न्यौपाने गाउँपञ्चायतको मुखिया थिए। म निरन्तर जुलुस र हडतालमा हिँडेको देखेर उनीहरू डराएका थिए र मेरो बाप्रतिको माया र ममताले गर्दा चिन्तित पनि थिए।

मैले अन्तर्राष्ट्रिय नेताहरूले लेखेका किताब पढेको थिएँ, तर नेपालको कम्युनिस्ट पार्टीको कुनै पनि सामग्री देखेकोसम्म थिइँनँ। ग्वालडुब्बा बस्ने निश्चित भएपछि मैले सानो गाउँले बजारको बीच भागमा एउटा काठको घरमा डेरा लिएँ। घर मालिक

त्यहाँ थिएनन्, गाउँतिर कतै खेतीमा बस्थे। घरको भाडा तिर्नु पर्दैनथ्यो। त्यस घरमा बस्न थालेपछि मैले गौरादह र गौरीगन्ज हाइस्कूलका विद्यार्थीहरूलाई त्यहीं बोलाएर भेट्न थालें। त्यहाँ अब १५-२० जनाको जमघट हुन थाल्यो। त्यो बेला गौरीगन्ज हाइस्कूलमा विद्यार्थी युनियन थिएन। त्यहाँ युनियन निर्माण गर्ने कुरा उनीहरूसँग गरें। एक महिनामै त्यस आसपासका युवा विद्यार्थीहरू पचासौंको सङ्ख्यामा मेरो सम्पर्कमा आए। सबैलाई समेटेर सक्रिय कम्युनिस्ट दल बनाएँ। १५ वटाजति दलहरू प्रत्येक शनिबार गाउँ-गाउँमा चीन सचित्र, हुनानको किसान आन्दोलनजस्ता पुस्तक बोकेर क्रान्तिको प्रचार गर्न जाने निधो भयो। गौरादह स्कुलतर्फको नेतृत्व युवराज कार्कीको थियो। कोरोवारी- अजित राजवंशी र कालुराम राई, गौरीगन्ज- राम दहाल र जुरोपानी/ ग्वालडुब्बा उद्धव शर्मा ढकाललाई जिम्मा दिएँ। म आफूले महारानी झोडाको पाटागाडा र आसपासको क्षेत्र लिएँ।

हामीभन्दा माथि हामीलाई निर्देशन दिने कुनै कमिटी थिएन। भद्रपुर छोडेपछि आरके, सीपीहरूसँगको सम्पर्क पनि टुटिसकेको थियो। झोडामा निरन्तर सुकुम्बासीको आन्दोलन हुँदै थियो। यसैबेला हाम्रो दबाबमा गौरीगन्ज हाइस्कूलमा स्ववियुको चुनाव भयो। अनेरास्ववियुको प्यानलले जित्यो र नेविसङ्घ हायो। गौरीगन्ज बजारका व्यापारी प्रायः काङ्ग्रेस रहेछन्। उनीहरूलाई गौरीगन्ज स्कुलमा कम्युनिस्टले जितेको सह्य भएन। यो २०२७ फागुनतिरको कुरा थियो। हाइस्कूलमा दिनहुँजस्तो मारपिट हुन थाल्यो। त्यहाँको व्यापारिक समुदायको एक जना काङ्ग्रेसीले बाहिरबाट गुण्डा ल्याएर कुटाउन थालेपछि हाम्रा विद्यार्थी स्कुल जान नसक्ने भए। मैले पनि ग्वालडुब्बामा हाम्रा सक्रिय दलका सबैको भेला बोलाएर गौरीगन्ज हाइस्कूलमा साथीहरूलाई सहयोग गर्ने र गाउँ-गाउँमा काङ्ग्रेसविरुद्ध अभियान चलाउने निर्देशन दिएँ। हाटबजार, बाटोघाटो, बस जहाँ काङ्ग्रेस भेटिन्छन्, त्यहीं प्रतिवाद गर्ने भनेर टोली बनाएर हिँड्न थाल्यौं। गौरादह, दमक, ग्वालडुब्बा, गौरीगन्ज आदि ठाउँमा हरेक बसहरू चेक गर्ने र उनीहरूलाई गाडीबाट उतार्ने कुरा भयो।

दमकको जिम्मा दार्जिलिङबाट ज्यान मारेर आएको गौतम राई भन्ने केटालाई दिइयो। ऊ हुल्लडबाज र मारपिटमा सक्रिय भएकाले नै हाम्रो सम्पर्कमा आएको थियो। हाम्रो अभियानले त्यो क्षेत्रमा एक प्रकारको आतङ्क सिर्जना गर्‍यो। मेला, हाटबजार जतासुकै मारपिट हुन थाल्यो। गौरीगन्ज हाइस्कूलका हाम्रा विद्यार्थीमाथिको उनीहरूको ज्यादती बढ्दै गयो। वरिपरिका बस्तीबाट अनेरास्ववियुका कुनै पनि विद्यार्थीलाई स्कुल प्रवेश बन्द गरे। २०२८ जेठ २७ गते शुक्रबारको दिन दिउँसो हाम्रा विद्यार्थी नेताहरू

अजित राजवंशी, कालुराम राई, देवराज वस्ती, भोजराज ओस्ती लगायत माथि स्कुलमै निर्घात कुटपिट गरे ।

यो खबरले हाम्रो पङ्क्तिमा सनसनी फैलायो । शुक्रबार हामी मान्छे जम्मा गर्न लाग्यौं । रातभरि झोडाका घरघर गर्थौं । चार-पाँच सय मानिस जम्मा गरेर प्रत्येकले लाठो बोकेर गौरीगन्जतिर लाग्यौं । बाटामा निस्कंदै गर्दा ग्वालडुब्बामा सीपी मैनाली भेटिए । उनी त्यसबेला मेची क्याम्पस स्ववियुका सभापति थिए । अनेरास्ववियुको केन्द्रीय सर्कुलर हाइस्कुलमा बाँड्दै आएका रहेछन् । मलाई पनि भेट्ने र गौरीगन्जको सर्कुलर पनि छोड्ने विचार रहेछ । उनले सर्कुलर निकालेर दिए । मैले यो पछि पढौंला, आज गौरीगन्जमा गुण्डासँग प्रतिकार छ, हिँड्नुहोस् भनेर एउटा लौरो हातमा दिएँ । उनले कुनै प्रतिक्रिया दिएनन् र लौरो हातमा लिएर हुलमा मिसिए ।

हामी गौरीगन्ज पुग्दा मारपिट भइरहेको थियो । पहिलो भिडन्त मैरे टोलीसँग भयो । हाम्रो शक्तिसँग उनीहरू टिकेनन्, भागे । हामी गौरीगन्जबाट पारिको बजार महेन्द्रनगरतर्फ गर्थौं । हाट बजारको दिन थियो । दसौं हजार मान्छे किनमेलमा व्यस्त थिए । हामी पचास-पचासको जत्था बनाएर बसेका थियौं । अचानक उत्तरतर्फ गोली चलेको आवाज आयो । त्यसको केही क्षणमै तीन सयजतिको लाठीधारी जत्थाले बजार तोडफोड र मारपिट मच्चाउन थाल्यो । मान्छेको भागाभाग र कोकोहोलो मच्चियो । जुन बाटोतिर जहाँ पनि लाठीधारी जत्थाहरू देखिन्थे । हामी घेरामा परिसकेको महसुस भयो । हामीलाई अधिल्लै दिन साथीहरूले भारतबाट ६ सय लाठीधारी ल्याएर गोदाममा राखेका छन्, भात पाकिरहेको छ भनेर रिपोर्ट गरेका थिए । तर हामीले त्यसलाई गम्भीरतापूर्वक लिएका थिएनौं ।

म बिहान चार बजे त्यहाँ पुगेको हल्ला महारानी झोडावरिपरि फैलिएछ । शनिबार बजारमा यहाँका पनि धेरै मानिसले कुटाइ खाएका रहेछन् । मिर्मिरे उज्यालो नहुँदै मलाई हेर्ने मानिसको भीड लाग्न थाल्यो । मान्छेहरू उत्तेजित र आक्रोशित थिए । दिउँसोतिर गौरादह र ग्वालडुब्बाबाट पनि मानिस हेर्न आए । उनीहरूले मलाई भने- ‘हामी भोलि गौरीगन्ज बजारमा आक्रमण गर्छौं । तोपगाछी, बैगुन्धरा, गौरादह, चप्रामारी, जुरोपानी, महाभारा, कोरोबारी जतासुकैका मान्छेले पिटाइ खाएका छन् । मान्छे आक्रोशित छन्, हामी भाला, बन्दुक सबै लिएर जान्छौं ।’ मैले ‘साथीहरूसँग सल्लाह गर्नुस्’ मात्र भनें । त्यसदिन मलाई हेर्न आउने-जानेको ओहोर-दोहोर मात्र रह्यो । सीपीहरू थुनामा परेको खबर आयो । जेठ ३० गते बिहानै हातमा लाठी बोकेका झोडाका किसान र तीर लिएका सतारहरू म बसेको ठाउँमा आए । उनीहरूले ‘हामी सबै ग्वालडुब्बामा जम्मा हुँदैछौं,

चारैतिरबाट मानिस त्यहीं जम्मा हुँदैछन्। आज हामी अस्तिको बदला लिएर आउँछौं भने। मैले हात हल्लाएर बिदा गरें। त्यस दिनभरि ग्वालडुब्बाबाट गौरीगन्ज बजारतर्फ गएका मानिसको हुलका बारेमा चर्चा भइरह्यो। कसैले ५० हजार भन्थे, कसैले ४० हजार। प्रायः सबैका हातमा लाठी थिए। बैगुन्धाराबाट आउने मानिसका हातमा बन्दुक थिए। केही मान्छेका हातमा भालाहरू पनि थिए। सतारहरू सबैले तीर बोकेका थिए। यस्तै-यस्तै अफवाहका बीच दिन बित्यो। ६ बजेतिर मानिसहरू फर्कन थाले। धेरैका हातमा पोका र सामग्रीहरू देखिन्थ्यो।

मेराअगाडि मानिसको भीड लाग्यो। उनीहरू जोसिएका थिए, कुरो सुनाउन उछिन-पाछिन गरिरहेका थिए। ती हुलहरूमा केही गौरादहका शिक्षकहरू थिए, जो मलाई विराटनगर अस्पताल लाने सल्लाह गरेर आएका रहेछन्। उनीहरूकै मुखबाट त्यहाँको घटना मैले यसरी सुनें- 'ग्वालडुब्बाबाट छुट्टा १५ हजारको जुलुस थियो। बीच-बीचमा मान्छे थपिँदै गए। भाला, खुकुरी, बन्दुक, तीर सबै प्रकारका हतियार थिए। 'मास' आक्रोशित थियो। कसैले नियन्त्रण गर्ने सम्भावना थिएन।

यो कुरो बेलुकै थानामा खबर पुगिसकेको रहेछ। बजारमा पनि ठूलो आक्रमण हुँदैछ भन्ने हल्ला चलेछ र मानिसहरू बेलुकैदेखि भाग्न थालेछन्। हामी १०-११ बजे पुग्दा बजार सुनसान थियो। घरमा ताला लागेका थिए। हतारमा भाग्दा कोही-कोहीले घरका ढोका खुल्लै छोडेर हिँडेछन्। कतिपय घरमा दूध तताउँदा तताउँदै छोडेर हिँडेका पाइयो। धेरै रक्तपात होला कि भनेर हामी डराएका थियौं। लुटपाट हुन नदिन धेरै कोसिस गर्थौं। मान्छेहरूले चिनी, मसला र केही ठाउँबाट कपडा पनि लुटे। मानिस नभेटेको आक्रोशमा उत्तेजित हुँदै मानिसहरू थाना घेर्न पुगे।

सीपी मैनालीलगायत त्यहाँ थुनिएकाहरूलाई 'मास' देखनासाथ छोडियो। सीपीले छोटो भाषण गरेपछि मानिसहरूलाई फेरि बजारतिर लग्यौं। बजारको बीचमा ठूलो भट्टी पसल थियो, मालिक पसल छोडेर भागेछ। मान्छेले सबै रक्सी अञ्जुलीमा थापेर खाए। मान्छे मिलहरूभित्र पसे। त्यहाँ पनि केही लुटपाट भयो। भारतका गाउँमा हमला गर्न जाने भनेपछि हामीलाई समस्या पयो। कसैको कुरो कसैले सुन्दैन। हामीले एउटा जुक्ति निकाल्यौं- 'ए साथी हो, मान्छेहरू दूध खोलातिर लुकेका छन् रे!' यति भनेपछि झोडातिर हामी कराउँदै कुद्यौं। सबै मान्छे हाम्रो पछि-पछि लागे। समय पनि बित्दै गयो। मानिसहरू बिस्तारै मत्थर हुँदै गए। सीपी, गोपाल लामा र अरू घाइतेहरूलाई गौरादह पठाइयो। आज दिल्ली घिमिरेकोमा बसेर बिहानै विराटनगर जाने कुरा छ। गाडीको पनि बन्दोबस्त भइसक्यो। हामी तपाईंलाई लिन आएका हौं।'

यसपछि मेरा निम्ति बयलगाडाको बन्दोबस्त गरियो र कृष्णप्रसाद सापकोटा, भोजराज बस्तीसँगै साँझ म गौरादहतर्फ लागें। म गौरादह पुग्दा करिब आठ बजेको थियो। उमा रिजाल पनि त्यहीं थिए। त्यहाँ सीपी, गोपाल लामालगायत पाँच घाइते रहेछन्। सीपीको दाहिने हात भाँच्चिएको रहेछ, अगाडि निधारमाथिको भागमा ठूलो चोट थियो। कसैका टाउका र ढाडमा चोट थियो भने कसैका पिँडुला र हातमा चोट थियो। त्यहाँ पनि मानिसको भीड त्यत्तिकै थियो। कुरा सुन्दा लाग्थ्यो— यो दङ्गाले निरन्तर रूप लिन सक्छ।

गौरीगन्जदेखि शिवगन्जसम्मको केही दिनको बसाइपछि सायद साउनको मध्यतिर होला, राधाकृष्ण मैनालीको पत्र आयो— ‘रामनाथ दहालकोमा आउनु।’ माइवारी आउनुभन्दा अघि धेरै पटक रामनाथ दहालको घरमा पुगेको थिएँ। म एक्कासि साँझ रामनाथ दहालकोमा पुगें। त्यहाँ सीपी मैनाली पनि आएका रहेछन्। हामीलाई रामनाथकै घर पूर्व—उत्तरपट्टिको सानो सतार बस्तीमा लिएर गए। तिनीहरू रामनाथ दहालकै जमिनमा घर बनाएर बसेका रहेछन्।

भूमिगत बसेकाहरूको प्रायः बस्ने थलो त्यसैलाई बनाइएको रहेछ। रामनाथ दहालले ‘तपाईंहरू मसँगै भोलि बेलुका यहाँबाट हिँड्नुपर्छ, हामी एउटा महत्त्वपूर्ण ठाउँमा जाँदैछौं’ भने। अरू केही भनेनन्। त्यसै अनुसार हामी मानसिकता बनाएर बस्यौं। सीपीले मलाई ‘अब कसरी क्रान्ति हुन्छ?’ भन्नेबारेमा नक्सलपन्थीहरूका तरिका बारेमा बताए। मलाई ‘जमिन्दारको सफाया क्रान्तिको सुरुआत हो’ भन्ने कुरा त्यति पचेन। तर, यो सर्वथा नयाँ कुरा भएकाले ममा जिज्ञासा मात्र रह्यो, जवाफ रहेन। हामी खाना खाएर राती त्यहाँबाट हिँड्यौं। अन्धकार रात, त्यो पनि आकाश बादलले छोपेको मध्य वर्षा। एकले अर्कालाई देख्नसमेत सकिँदैनथ्यो।

हामी बिर्तामोड हुँदै चिया बगानभित्र प्रवेश गर्नुभएँ र बगानपूर्वको खोलाबाट उत्तर घना सालको जङ्गलभित्र गयौं। मध्यराततिर जङ्गल किनाराको एउटा बस्तीमा पुग्यौं। बाटाछेउको खपडाको घरमा पर्यौं। रामनाथले ढोका ढकढक्याए। भित्र बत्ती बल्यो। हड्ढाकट्टा मानिसले ढोका खोले।

यसो हात मिलाउन अगाडि बढेको चन्द्रगढीमा केयौं पटक जुलुसमा सँगै हिँडेका शिव शिवाकोटी पो रहेछन् ! उनी पनि मलाई देखेर छक्क परे। उनकी श्रीमती पनि अत्यन्त फूर्तिली र हड्ढाकट्टा रहिछन्। हामीलाई एकछिनमा अर्को घरमा ओछ्यान लगाइदिए। भोलिपल्ट बेलुकासम्म त्यहीं बस्यौं। भोलिपल्ट बेलुका त्यहाँ अरू चार जना थपिए। त्यहाँ सबैका बोलाउने नाम फेरिइसकेका थिए। त्यहीं खाना खाएर

हामी शिव शिवाकोटीको नेतृत्वमा जङ्गलै जङ्गल सीधै पूर्वतर्फ लाग्यौं। शिवको हातमा एक मान्छे लामो लाठी थियो, हिँडाइ त्यस्तै। उनी भूमिगत भएको चार महिना भइसकेको रहेछ। वीरेन राजवंशी र केही अरू पनि भूमिगत भइसकेका रहेछन्। जङ्गल पार गरेर हामी गाउँमा पुग्दा रातिको १० बजेको थियो। हामी इज्जत पुगेछौं। त्यो राजवंशीको घर थियो। हामी पुग्दा त्यहाँ मान्छे सबै आइसकेका रहेछन्। आरके मैनाली र मदन खपाङ्गी, मैले चिनेका पुराना मान्छे थिए। २८ जनाजति त्यहाँ जम्मा थिए। त्यो दिन झापा जिल्ला को-अर्डिनेसन कमिटी गठन गर्ने र पूर्व कोशीबाट पूर्ण रूपमा अलग हुने घोषणाको दिन रहेछ। यसै उपलक्ष्यमा चारु मजुमदारको नेतृत्वको भारतको कम्युनिस्ट पार्टी (माले) का केन्द्रीय कमिटी सदस्य दीपक विश्वास पनि त्यहाँ उपस्थित थिए। त्यहाँ जति थिए, सबै झापा को-अर्डिनेसन जिल्ला कमिटीका सदस्य भए। म पनि एकैचोटि जिल्ला कमिटीको सदस्य भएँ र मेरो कामको जिम्मा माई पश्चिमको क्षेत्र पऱ्यो। पारिबाट नेपालमा काम गर्न आएका दुई नक्सलपन्थी राजन राजवंशी र भोगेन राजवंशी पनि त्यसको सदस्य भए। सबैको ध्यान दीपक विश्वासतिर गयो। गौरीगन्ज, तोपगाछी र दमक क्षेत्रमा सम्पर्क बलियो थियो। किनभने, मैले २०२६ सालदेखि पूर्णकालीन जस्तै भएर यसै क्षेत्रमा खुला आन्दोलनको नेतृत्व गरेको थिएँ। गौरीगन्जको काण्डपछि म यही क्षेत्रबाट २०२८ सालमा भूमिगत भएको थिएँ। यस क्षेत्रमा एक वर्षजति काम गरेपछि मोरङतिर पनि कामको विस्तार भयो। २०२९ सालको सुरतिर मोरङ क्याम्पसका विद्यार्थीहरू हाम्रो गतिविधिबाट प्रभावित भएर गाउँ जाने अभियानतिर लाग्न थाले। गौरीगन्ज घटनामा घाइते भएर उपचारका लागि विराटनगर आउने क्रममा त्यसबेलाका मोरङ क्याम्पसका सभापति छत्रमान कार्की, उपसभापति वासु गिरीलगायतका विद्यार्थीसँग हाम्रो गाढा सम्बन्ध कायम भइसकेको थियो। मलाई मोरङ पठाउने पनि सीपुनै प्रस्ताव थियो। म उनीहरूको लाइनको विरुद्धमा भएको र माईवारीको इलाकामा राम्रो आधार भएकाले मोहनचन्द्रहरूबाट अलग गर्न पनि सायद उनीहरूले मलाई मोरङको प्रस्ताव गरे होलान्।

मैले मोरङको गोकुवा गाउँमा पनि एउटा भरपर्दो आश्रयस्थल बनाएको थिएँ। रोहिणी तिमिसना नाम गरेका एक जना किसान थिए। उनका भाइ मोरङ अनेरास्ववियमा सक्रिय थिए। एक दिन त्यहीं गोककवामै भएका बेला मोहनचन्द्र अधिकारी र पश्चिम बङ्गाल कमिटीका सदस्य केशव सरकार मलाई भेट्न आए। केशव सरकारले 'झापामा मोहनचन्द्र असुरक्षित हुनुहुन्छ, तपाईंले मोरङतिर राखेर सुरक्षा दिनुपऱ्यो' भने। उनको भनाइमा 'पश्चिम बङ्गालमा दीपक विश्वासले आफ्नै पार्टीका तीन जना कामरेडको हत्या गराए। खोकन मजुमदारको ज्यान समेत जोखिममा छ। अहिले नेपालमा आएका

भाकपा (माले)का मान्छे भनेका दीपकका मान्छे हुन् । उनीहरूको नारा छ— पार्टीभित्रका विरोधीलाई पहिले सफाया गर । त्यसैले उहाँलाई यतै राख्नु राम्रो हुन्छ ।’ विपत् आफैं आउँदैन, त्यसलाई निम्त्याइन्छ । दोस्रो दिनको घटना पनि बडो सम्झनलायक छ । राजाबासमा रात बिताएर हामी प्रकाशपुरतिर लाग्दै थियौं । मोहनचन्द्रले भेष बदल्न सधैं बरखी बारेका लुगा लगाउँथे । आज पनि त्यस्तै लुगा लगाएका थिए । हामी खेतको आलीबाट जाँदै थियौं । ठूलो बाटो हिँड्दा चिनेका साथी भेटिएलान् भन्ने डर थियो ।

अचानक एक जना औलोमा काम गर्ने कर्मचारी भेटिए । तिनले मोहनचन्द्रलाई राम्रोसँग चिन्दा रहेछन् । उनलाई त्यो हालतमा देख्दा सहानुभूति जाम्नु स्वाभाविकै थियो । उनले भनिहाले— ‘मोहन दाइ के भयो ?’ मोहनचन्द्र जङ्गिदै उतिर फर्किएर जवाफ दिन थाले— ‘को मोहन दाइ ? कसलाई भनेको ? गजबको मान्छे रहेछ बा ! म त तिमीलाई चिन्दिनँ ।’ उसले भन्यो— ‘हामीसँग धनकुटामा औलोमा काम गर्दा बसेको होइन ? क्या, मोहन दाइ पनि !’ उसले मात्र के भनेको थियो, मोहनचन्द्रले उसको सातो काडे र नचिनेको बहाना गरे । ऊ त्यहाँबाट हिँड्यो । हामी केही बेर पछि एउटा किसानको घरमा पुग्यौं । त्यहाँ पुगेको १० मिनेट पनि नपुग्दै प्रहरी गाउँ पसेको खबर आयो । त्यहाँका साथीहरू आत्तिएका थिए । त्यही औलोमा काम गर्नेलाई दोष लगाउँदै थिए । यो घटना साँचो थियो वा अफवाह वा त्यहाँका साथीले डरले फैलाएका थिए, छानबिन गर्ने कुनै आधार थिएन । किनकि, हामी सर्वथा नयाँ इलाकामा थियौं । उनीहरूले भनेको पत्याउनु बाहेक हामीसँग विकल्प थिएन । हामी भात न पानी भएर काँचो दुई माना चामल र अलिकति नुन लिएर कोशी बाँधको बाटो भारतको वीरपुर निकलने भनेर हिँड्यौं । त्यहाँबाट नेपालको सिमाना २७ किलोमिटर टाढा रहेछ । अधिल्लो दिनको लामो यात्रा, हातमा काँचो चामलको पोको, भदौका घाम, मोहनचन्द्र जस्तो बसौं भन्यो भने पनि आइलाग्ने, चाँडो हिँडौं भन्दा पनि आइलाग्ने साथी, पेटमा काँचो चामल ! हाम्रो हालत के भयो होला ?

मङ्सिर महिना थियो । झापामा धर्मप्रसाद ढकाल र उनका बनारसमा पढ्ने छोरा दुवै जना मारिएको कुरा आयो । झापामा चर्को दमन भएको, सीपीहरू नक्सलवाडीतर्फ पसेको र रामनाथ, केपीहरू चारपानेमै भएको खबर पाएपछि सम्पर्कका लागि मोहनचन्द्र र म झापातिर लाग्यौं । कसेनीबाट हिँडेर बेलुका झापाको ग्वालडुब्बामा बस्यौं र दोस्रो दिन घैलाडुब्बामा शिक्षक देवी खतिवडाको घरमा पुग्यौं । उनी एकदमै डराएका थिए । वरिपरि आश्रयस्थल टुटेको र धेरै मान्छे भागेका थिए । उनको रिपोर्ट अनुसार घैलाडुब्बामा देवीप्रसाद उप्रेतीकोमा प्रहरीले शिविर राखेको र त्यसलाई केन्द्र बनाएर आसपासका सबै गाउँमा चर्को दमन गरेको थियो । मोहनचन्द्र र म राति त्यहीं बस्यौं ।

बिहान अँध्यारैमा गस्ती चर्को हुने भएकाले घाम लागेपछि खेतको बाटो पूर्व जाने सल्लाह देवीले दिए। हामी घैलाडुब्बाको एक माइल दक्षिणबाट खेतैखेत रामनाथको सम्पर्कका लागि चारपानेतिर लाग्यौँ। उनकोमा दिउँसो जान सक्ने अवस्था थिएन। चारपानेबाट दुई किलोमिटर दक्षिण जङ्गल किनारामा एक जना कार्यकर्ता प्रेम ओलीको घर थियो। हामी १० बजेतिर त्यहाँ पुग्यौँ। हामीलाई देखेर सबै आत्तिए। हतार-हतार घरको तल्लामा लगे। रामनाथ र केपी ओली घैलाडुब्बाबाट चारपानेतर्फ जाँदै रहेछन्। चारपाने पुगे बेला प्रहरीसँग जम्काभेट भएछ। प्रहरी उहाँहरूलाई खोज्दै घुमिरेहको थियो। रामनाथले केपीलाई भाग्न इसारा गरेर आफू प्रहरीसित कुरा गर्न थाल्नुभएछ।

प्रहरीले सायद केपीलाई चिनेको थिएन, उसले खोजेको रामनाथलाई थियो। रामनाथलाई समायो र केपी ओली उम्किनुभो। त्यसपछि वरिपरि सबै सतर्क रहेछन्। परिवारले हामीलाई जानकारी गराएपछि हामीले प्रेम ओलीलाई बोलाएर सबै जानकारी लियौँ। पुराना आश्रयस्थलहरू सबै खुलेको र मानिस त्रसित भएकाले सीपीहरू कता छन् भन्ने कुरा पनि थाहा नभएपछि हामी त्यस दिन दिउँसो भात खाएर खेतैखेत गौरीगन्जतर्फ फर्कियोँ। ग्वालडुब्बा पाटागाढा गाउँमा आएर कृष्णप्रसाद सापकोटाको घरमा बस्यौँ र मोरङ आयौँ। निर्मलीमा पुगेर हामीले खाना खायौँ, चनाको सातु, त्यसपछि रोटी। त्यहाँ सातु पनि खानासँगै खाने चलन रहेछ। खाना खाएर रेल्वे स्टेसनतिर गयौँ। रक्सौलको टिकट काटेर रेलमा चढ्यौँ। हामी रक्सौल पुग्दा बिहानको सातजति बजेको थियो होला। मेरो जीवनको यो नै लामो यात्रा थियो। रेल स्टेसनबाट हामी बजारतिर गयौँ। त्यहाँबाट तीन पाङ्ग्रे स्कुटर चढेर वीरगन्जतिर लाग्यौँ।

मोहनचन्द्र अधिकारीले वीरगन्जका शिक्षक प्रमोद अधिकारीलाई लेखेको एउटा पत्र मात्र हाम्रो आधार थियो। ती शिक्षक पनि मोहनचन्द्रका बाबु वीरगन्ज बस्दा सम्पर्कमा आएका साथी थिए। उनको समेत भेट नभएको धेरै वर्ष बितिसकेको थियो। तर पनि, हामी विश्वस्त थियौँ। त्यसबेला हाम्रो सम्पर्क सूत्र पनि छिन्नभिन्न र कमजोर भइसकेको थियो। हामीसँग अघि बढ्नका लागि महान् पुँजीका रूपमा विचार र आत्मविश्वास मात्र थियो। यसै विश्वासलाई बोकेर हामी वीरगन्जको गहवा टोलमा पस्यौँ। शिक्षक अधिकारीको ठेगाना सोध्दै जाँदा गहवाको पूर्व लाइनमा उनको घर फेला पायौँ। उनी घरमै रहेछन्। उनलाई चिठी दियौँ। उनले हामीलाई कोठामा लगेर 'झापाको हल्ला यहाँ पनि धेरै छ, पूर्व घर भन्यो भने शङ्का-उपशङ्का गर्छन्, त्यसैले म घरमा चाहिँ गाउँतिरबाट आएको मास्टर भनेर चिनाउँछु, अन्त परिचय गर्दा घर नेपालगन्ज भन्नु होला' भने। उनको सल्लाह मान्यौँ। हामीलाई बस्न एउटा कोठा दिए।

नुहाउन बाथरुम देखाए। हामी मैलाधैला थियोँ। त्यहीँ नुहाइधुवाइ गर्यौँ। खाना खायौँ। हामीलाई आराम गर्न भनेर उनी स्कुलतिर लागे।

रातभरिको रेलयात्रा र दिनभरिको थकानले गर्दा हामी दिनभरजसो निद्रामै पर्न्यौँ। करिब आठ पृष्ठको एउटा प्रतिवेदन लेखेँ। हल्काफुल्का चारु मजुमदारको पनि आलोचना गरेँ। नेपालको परिस्थिति, राजाको दमन, विश्वमा आएको कम्युनिस्ट आन्दोलनको उभार र तत्काल नयाँ पार्टी बनाउन ग्रामीण क्षेत्रमा कामको थालनी गर्नुपर्ने कुराहरू राखेँ। यो लिखित अवधारणा मैले उनले मागेको समयअगावै बुझाएँ। कृष्ण निरौला निकै उत्साहित भए। मलाई उनले 'यिनीहरूले अपठ्यारो पार्ने भए भन्ने ठानेको थिएँ, तपाईंले कस्तो चाँडो लेख्नुभयो!' भने। हामी तीन दिन बस्यौँ। तेस्रो दिन प्रमोदले हामीलाई निजगढ क्षेत्रमा कामका लागि सम्पर्क गराउने कुरा गरे। कृष्ण निरौलाले त्यहाँको निमाविमा पढाउने र एक जनाले पूर्णकालीन भएर काम गर्ने सल्लाह लिएर आए। कृष्ण निरौलाका लागि त्यहीँ वीरगन्जको गणेश भन्ने कुनै केटाको एसएलसीको प्रमाणपत्र लिएर आए र त्यही अनुसार नै 'तपाईंको नाम पनि गणेश' भने। हामी निजगढतिर गर्यौँ। त्यसै निमाविमा प्रमोदका माइला भाइ पनि विज्ञान शिक्षक रहेछन्। त्यहाँ अरू कम्युनिस्ट साहित्यको अध्ययन गरेका र पहिले केही काम गरेका प्रगतिशील शिक्षक पनि रहेछन्।

निजगढ पुगेर हामी त्यसै निमाविका शिक्षक शम्भु चापागाईंकोमा बस्यौँ। गणेशले भोलिपल्टदेखि स्कुल जान सुरु गरे। निजगढको उत्तर चुरेफेद लालमा एउटा तामाङ गाउँ रहेछ, त्यहाँ केही क्षेत्री बाहुनका घर पनि रहेछन्। एउटा तीन कक्षासम्मको स्कुल पनि रहेछ। नवराज शर्मा त्यहाँ पढाउँदा रहेछन्। म केही दिन उनकै घरमा बसेँ। र, त्यहीँ प्राथमिक पाठशालामा उनीसँगै स्वयंसेवक भएर पढाउन थालेँ। लाल गाउँकै माथि भित्तामा रिजालको घर थियो। उनकोमा बस्न थालेँ। त्यहाँ केटाकेटीलाई सामान्य पढाउने काम गर्थेँ। त्यस क्षेत्रका शिक्षकलाई प्रत्येक शनिबार भेला गर्ने योजना बनाएँ। नवराजमार्फत सम्पर्क बढाएँ। लाल र सरस्वतीका बीचमा पहाडभित्र वकियामा माछा मार्ने मान्छेहरूको चहलपहल हुन्थ्यो। त्यहाँ ठूलठूला पानीका दहहरू थिए। जिलेटिन पड्काएर माछा मार्दा रहेछन्। हामीले त्यही ठाउँलाई शनिबारे भेलाका लागि छान्यौँ। त्यो मकवानपुर र बाराको सिमाना थियो, प्रशासनको नजरबाट धेरै टाढा। प्रत्येक शनिबार निजगढबाट शम्भु चापागाईं, कृष्ण निरौला, रामकुमार कोइराला र वागदेव प्राविका शिक्षकहरू आउँथे। यताबाट नवराज शर्मा र म जान्थ्यौँ। त्यहाँ नियमित जसो माओको रेडबुक र मार्क्सवादको आधारभूत ज्ञानसम्बन्धी छलफल हुन्थ्यो। देशको परिस्थिति र नेपालका राजनीतिक पार्टीहरूको सम्बन्धमा आलोचना गरिन्थ्यो। मैले

नयाँ-नयाँ गीत र रचना पनि जम्मा गरेको थिएँ। ती गीतहरू गाइन्थे। निजगढबाट आउने साथीहरूले पकाएको भैंसीको मासु र छोयला ल्याउँथे। तीन बजेसम्म त्यहाँ छलफल गर्थ्यौं र बाटो लाग्थ्यौं। यो शनिबारको भेटघाटले हाम्रो सम्बन्धलाई गाढा बनायो। यसमध्येका केही शिक्षक अति गोप्यतावादी समूहसँग सम्बन्धित रहेछन्। उनीहरूले हामीलाई श्यामप्रसाद शर्माका रचनाहरू दिन थाले। पछि केही कुराहरू पनि बताउन थाले। त्यसपछि हाम्रो सम्पर्क रौतहटको चन्द्रनिगाहपुर, वनवोहरी, हिमालीवासतर्फ पनि बिस्तार भयो। म दुई महिनाजति लालमा बसेपछि त्यहाँ राजनीतिक चहलपहल केही बढ्यो। साना-साना नानीहरूले क्रान्तिकारी गीत गाउन थाले। त्यहाँ प्रहरी चौकी त थिएन, तर वन कर्मचारीहरू आउने-जाने गर्थे। मेराबारेमा पनि चर्चा हुन थाल्यो- 'यो मान्छे किन बस्छ ? स्वयंसेवक भएर पढाउँछ, बेला-बेला हराउँछ, कहाँको हो ?' त यसपछि म हिमालीवास गएँ र त्यहीं साथीहरूकोमा हलो जोतेर बस्न थालें। त्यहाँ सिन्धुली, उदयपुर, महोत्तरी, रौतहटको उत्तरी भाग आदिबाट आएका मानिसको नयाँ बसोबास भएकाले कसैले कसैको खोजीनीति गर्दैनथ्यो। त्यहाँ न त कोही जमिन्दार थियो, न भूमिहीन। सबै मध्यम र निम्न मध्यम वर्गका थिए। हिमालीबासमा बस्दा म सामान्य किसानजस्तो भएर बसेँ। भोटो र कट्टु लगाएर हलो जोत्थेँ। कोल्वीमा तेल पेलन गोकुल निरौलासँगै जान्थेँ। कोल्वी बजारमा गहुँ बेच्न घरवाला किसानसँगै जान्थेँ। त्यहाँ मुसुरो, तोरी, धान किन्ने मुख्य व्यापारी भैरव साहु थिए। यसैक्रममा मैले बाराका केही चौधरी किसानहरूसँग पनि सम्पर्क गरेँ। हिमालीवास बारा र रौतहट जिल्लाको सिमानामा थियो। बारापट्टि पूरे थारु बस्ती थियो। बाराका थारुहरू प्रायः जडुगलमा घाँस दाउरा जाँदा हिमालीबासकै आसपास भएर जाने गर्थे। म पनि कहिलेकाहीं हिमालीबासका किसानसँगै जडुगल जाने गर्थे। यस्तै क्रममा मेरो पडरीका वास चौधरीसँग भेटघाट भयो। मोरङमा छँदा पनि मैले कसेनी आसपासका चौधरी गाउँमा आश्रय लिएको थिएँ। चार महिनामा हामीले हाम्रो सम्पर्कलाई मकवानपुरको फापरवारी, रौतहटको गैँडाटारदेखि बाराको विसनपर्वासम्म फैलायौं।

यसले अति गोप्यतावादी साथीहरूमा छटपटी भएछ। उनीहरू हामीलाई त्यहाँबाट कसरी हटाउने भनेर गोप्य बैठक गर्न थालेछन्। एक जना हिमालीबासका शिक्षक त्यसबेला मकवानपुरमा पढाउँदा रहेछन्। तर, श्यामप्रसाद शर्मासँग सम्पर्क भएको व्यक्ति भनेर त्यहाँ उनको चर्चा रहेछ। उनैले हाम्राविरुद्ध त्यहाँ भड्काउन थालेछन्।

तर, मान्छे मसँग यति प्रभावित भइसकेका थिए कि हिमालीबासबाट मलाई हटाउन सजिलो थिएन। उनले किसानलाई तर्साउन थालेछन्। 'यो मान्छे नेपालगन्जको भन्छ, यसको बोली भाषा पूर्वेलीको छ। यो झापाली हुनसक्छ। भोलि बम ल्याएर

राख्यो भने हामी सबै पछौं’ आदि भनेर प्रचार गर्न थालेछन् । मलाई एकदिन हलो जोतिरहेको ठाउँमा आएर गोकुल निरौलाले भने— ‘कमेरेड, यहाँ तपाईंको सुरक्षाको समस्या छ । मकवानपुरे मास्टरले गोप्य बैठक गरिरहेको छ । हिजो बेलुकाको बैठकमा पक्राइदिने जस्तो कुरा पनि गर्दै थिए रे !’ मैले यो कुरा सुनेपछि सोचें— यिनीहरू आतङ्कले गलत कुरा सोचैछन् । अब यिनीहरूसँग बिदा भएर जान ठीक छ ।’ हलो जोतेर फर्के, गोकुलकोमा भात खाएर चक्रबहादुर पाण्डेहरूसँग बिदाबारीका लागि गएँ । उनीहरू राम्रै थिए, बा—आमा सबै मलाई माया गर्थे । म भूमिगत राजनीति गर्छु भन्ने कुरा उनीहरूलाई राम्रै थाहा थियो । म ‘अब आफ्नै ठाउँतिर फर्कन्छु’ भनेर उनीहरूसँग बिदा भएँ । त्यहाँबाट निजगढ गएँ । कृष्ण निरौलासँग सल्लाह गरेँ । अब थरुवान क्षेत्रमा पूर्ण भूमिगत भएर काम गर्ने सल्लाहमा हामी पुग्यौं । त्यहाँबाट म महेन्द्र चौधरीको ठेगाना लिएर बाराको कलैया हुँदै विसनपुरातिर लागेँ । म पहिलो पटक यो बाटो हिँड्दै थिएँ । गन्जभवानीपुरबाट गडहल हुँदै म विसनपुरा पुग्दा साँझ परिसकेको थियो । मैले त्यहाँ सर्लाहीबाट आएको बताएँ ।

गाउँ धेरै ठूलो रहेछ । गाउँको उत्तरमा उनको घरमा मलाई एक जना गाउँकै किसानले पुऱ्याइदिए । महेन्द्र घरमै भेटिए । उनकैमा खाना खाएँ । त्यो थारुहरूको बाहुल्य भएको गाउँ रहेछ । बेलुकै उनले वासु चौधरी र दसै चौधरीसँग भेट गराए । मैले उनीहरूसँग सबै कुरा राखेँ । भूमिगत कामका बारेमा छलफल गरेँ । उनीहरू सोहन चौधरीबाट प्रभावित रहेछन् । सोहन त्यसबेला जेलमा थिए । भोलिपल्ट बेलुका मसँग छलफल गर्न अन्य केही साथीलाई पनि बोलाउने निधो गरे । मलाई वासुदेव चौधरीको घरमा भूमिगत राखे । मलाई कोशी तरेर यता आएपछि पहिलो पटक झापाको आफ्नै क्षेत्रको गौरीगन्जमा पुगेजस्तो अनुभूति भयो ।

भोलिपल्ट बेलुका वासु चौधरीको घरमै छलफल भयो । अरू केही किसानहरू पनि थिए । मैले उनीहरूसँग झापामा भएको आन्दोलनका बारेमा बताएँ । उनीहरूले केही समयअगाडि रवीन्द्र चौधरी (गडहल) र काशी चौधरी (विसनपुरा) लाई झापा सम्पर्कका लागि पठाएका पनि रहेछन् । सोहन चौधरीले उनीहरूलाई चीनका बारेमा गरेको प्रचारले चीनजस्तै सबै समान हुने व्यवस्था ल्याउनुपर्छ भन्ने भावना जागेको रहेछ । तर, उनीहरूसँग सड्गठन निर्माण र परिपाटीसम्बन्धी कुनै जानकारी थिएन । उनीहरू कुनै पार्टीका मातहत पनि थिएनन् । मैले पार्टी सड्गठन निर्माण, कामको तरिकाबारे लामो छलफल गरेँ । मेरो कुराले उनीहरू प्रभावित भए । मैले राखेको कमिटी निर्माण गर्ने तरिका र भूमिगत कार्यशैली उनीहरूका लागि नौलो कुरा थियो । उनीहरू सोहन बाहिर छँदा साँझ परेपछि एकान्त खेतमा जम्मा भएर छलफल गर्दा रहेछन् । घरमै

बसेर ससाना समूहमा सङ्गठन निर्माण र विस्तार गर्न सकिने कुरा सुनेपछि उनीहरू काम गर्न उत्सुक भए।

मलाई उनीहरूले 'बारांमै बस्ने र नेतृत्व गर्ने भए हामी काम गर्न तयार हुन्छौं, तपाईंको सुरक्षाको कुनै समस्या हुँदैन' भने। मैले 'म साथीहरूसँग सल्लाह गरेर तपाईंहरूलाई खबर गर्छु। म आइँनँ भने पनि अरू कोही साथी आउनुहुन्छ। तपाईंहरू तयार हुनुहोस्' भनें। वासु र काशी धेरै उत्साहित मान्छे थिए। उनीहरूले त्यहाँ नारायण चौधरी र सायद जैल चौधरीलाई पनि बोलाए। त्यहाँ पनि एउटा कमिटी गठन गर्ने निधो भयो। त्यहाँबाट हामी ककडी गर्यौं। ककडीमा लक्ष्मण चौधरी, मधुर चौधरी, गनेसी चौधरीसँग सम्पर्क र बातचित भयो, एक दिन त्यहीं बस्यौं। त्यहाँबाट पुराना, २०११ सालतिरको आन्दोलनदेखि लागेका मोहन कोइरी नामका लोहार साथी रहेछन्। कलैया पूर्वपट्टि बरेवा भन्ने गाउँमा घर रहेछ। उनीसँग सम्पर्क गर्न जाने कुरा भयो र मोहन कोइरीकोमा गर्यौं। मोहन कुरा बडो जोसिला गर्ने। २०११ सालको आन्दोलनमा मुखलाल महत्तोसँगै गडहलमा सक्रिय भएका रहेछन्।

२००९ सालदेखि ११ सालसम्म बारा, रौतहटमा किसान आन्दोलन चर्किएको कथा उनले सुनाए। रौतहटको कटरिया, इनरवाडी र बाराको कचरवा, गडहल आदि ठाउँमा आन्दोलनको लहर उठेको र त्यो आन्दोलनमा रौतहटमा बिर्ना मुसहर र बारामा मुखलाल महतो सहिद भएको कुरो पनि उनले भने। आफू मुखलाललाई गोली लाग्दा उनको साथमै भएको, बालबाल बचेको र रातभरि खेतमा रोएर बिताएको, वीरगन्जबाट आएको सुब्बाले थानेदारलाई गोली चलाउने आदेश दिएको उनले बताए। उनले मुखलाल महतो मारिएकै रात आफूले बनाएको गीत भनेर एउटा गीत पनि सुनाए:

गोली खुब चलाया सुब्बा थानेदार ने
 गडहल के मझारमे ना
 जनता हाय हाय चिल्लाती
 सुब्बा गोलियाँ बरसाती
 आँख मुदकर नरही बजार मे – सुब्बा थानेदार ने ना
 मारल गए मुखलाल कुमार
 उराइ गए सिंधार ।
 उनके टुकडे टुकडे करके फेकदिए
 तिहौरौं के धार मे, जडगलौं मझार मे ना ।
 रो रही थी जनता भाइ

नेता सपने मे याद आई
 बाराके गाव गाव में, गढहलके मझार मे ना,
 गोली खुब चलाया
 सुब्बा थानेदार ने
 गढहलके मझार मे ना ।

उनले बडो मीठो स्वरमा अत्यन्त मार्मिक गीत गाएर भावुक बनाए ।

बारामा कमिटी निर्माणपछि म जनकपुरतिर लागें। माधव दाइकोमा गएँ। उनले मैले दिएको लेख गोविन्द न्यौपाने, शीतल झा र जनकपुर कलेजका विद्यार्थीलाई पढ्न दिएछन्। उनीहरूले मसँग भेट्न चाहेका छन् भने। मैले लालगढतिर बस्छन् भन्नु भनेको थिएँ। बेलुका उनीहरूलाई भेटें। गोविन्द न्यौपानेले मेरो बातचित सुनेपछि आफ्नो परिचय खोले। उनी मोरङ क्याम्पस पढ्दापढ्दै यहाँ आएका रहेछन्। त्यहाँ हाम्रा साथीहरूसँग सम्पर्क पनि भएको रहेछ। चारु मजुमदारका पार्टीका मान्छे जयन्तर, रामचन्द्र यादवलाई पनि भेटेका रहेछन्। केही समय मजदुरबीच भूमिगत काम पनि गरेका रहेछन्।

सिरहाका मणिलाल राई बीएको जाँच दिन जनकपुर बसेका रहेछन्। गोविन्दले परिचय गराए। मणिलाल राईसँग मेरो सम्पर्क बढ्दै गयो। उनले सिरहाका कम्युनिस्टहरूका बारेमा सबै कुरा बताए। उनी जिल्ला कमिटीको सदस्य रहेछन्। जयगोविन्द शाहहरूसँग एउटै कमिटीमा भएकाले जयगोविन्द शाहमाथि उनको बढी भरोसा भएको उनको भनाइबाट बुझें। उनी अत्यन्तै जोसिला र उत्साहित थिए।

मैले राजनीति गर्ने हो, क्रान्ति गर्ने हो भने घर छोड्नेपर्छ भनेँ। अनेक उदाहरण दिएँ। मेरा उदाहरणहरूले उनलाई निकै प्रभावित गर्‍यो। उनी पूर्णकालीन हुन तयार भए। तर एकपटक मलाई लगेर जयगोविन्दसँग भेटाउने कुरा गरे। मसँग भेटेपछि जयगोविन्द कन्भिन्स हुन्छन् भन्ने उनको भनाइ थियो। उनैले मिलाएको समय अनुसार हामी दुवै जना रात बस्ने गरी जयगोविन्दको घर बडहरा मिचैया गयौँ। बेलुका ११ बजेसम्म धेरै छलफल भयो। उनी पूर्णकालीन हुने कुराको विरुद्धमा थिए। आन्दोलन थालिहाल्ने कुरालाई झापाली लाइन भनेर आलोचना गर्थे। जयगोविन्दका यस्ता कुराले मणिलाल पूरै निराश भए। हामी त्यहीं सुत्थौँ र बिहानै बाटो लाग्यौँ। मणिलालले मसँग बाटामा 'काम लाग्ला कि भनेर ल्याएको उमेशजी, यो बुढो त खत्तम भएछ। काजीलाल वाइवा त झन् काम लाग्दैनन्। मेघनाथ लम्साल पनि त्यस्तै हो। अब नयाँ पिँढीबाट काम थालौँ' भने। मणिलाल र म बसेर एउटा योजना बनायौँ— जनकपुर, सगरमाथा

र नारायणीमा कामको विस्तार गर्ने। शीतल झा र मणिलालको सम्पर्कपछि धनुषा र सिरहाका ग्रामीण क्षेत्रमा पनि कामको विस्तार हुन थाल्यो। यहाँका शिक्षक तथा कर्मचारीबीच पनि सम्पर्क विस्तार भयो।

म फेरि कोशीको सम्पर्कमा जान भनेर पूर्वतिर लागें। जनकपुरबाट विराटनगर जाने लास्ट गाडीमा चढें। गाडी एक जना सरदारले चलाएका थिए। गाडीको चाल राम्रो थिएन। जब पुल र कलभर्ट आउँथ्यो, मान्छेले चालकलाई गाली गर्न थाल्ये। गाडी एकदमै लरखराउँथ्यो र ठोक्किनबाट जोगिन्थ्यो। यात्रुहरू सुरुदेखि नै कराउँदै थिए— ड्राइभरलाई गाडी चलाउन आउँदैन कि क्या हो भनेर। विराटनगर पुग्नुपर्ने गाडी कमला पुग्दा घाम डाँडामाथि पुगे। धनगढी (कान्छी बजार) काटेर तीन-चार किलोमिटर अगाडि बढेको थियो, एउटा सानो पुलमा मान्छे कराउन थाले 'गाडी लड्यो, गाडी लड्यो।' नभन्दै गाडी यता र उता हल्लिन थाल्यो। के भइरहेको थियो मैले बुझ्न सकिनँ। गाडी अचानक पुलको छेउबाट पल्टियो। दुई-तीन बल्ड्याड खाएपछि खेतमा गएर उतानो पऱ्यो। मैरे सिटमा एक जना मारवाडी व्यापारी पनि बसेका थिए। मलाई पूरे मान्छेको भारले थिचेको थियो। जोड गरिरहेको थिएँ, तर सास फेर्न सकिरहेको थिइँनँ। मेरो ढाड बेस्कन झटकारिएछ। मान्छेले किचेकाले खुट्टा तान्न सकिनँ, बल्लबल्ल देब्रे खुट्टो निकालें। दाहिने खुट्टामाथि मान्छेको भार थियो। फेरि आएर थिच्लान् भन्ने पीरले दाहिने खुट्टा जबरजस्ती तानेँ र छुटाएँ। जुरूक उठेँ, सिटको माथि टेकेर उभिएँ। माथितिर हेर्दा झ्यालको सिसा फुटेको ठाउँबाट निकलन सक्ने प्वाल रहेछ, बल्लतल्ल छिरेर बाहिर निस्किएँ र उतानो परेको बसको छेउ समाउँदै खेतमा झरेँ। झोला पनि त्यहीं छुट्यो।

आलो रगतको गन्ध र चर्को भागदौडले गर्दा मलाई झोला र किताबभन्दा पनि ज्यान जोगाउन धौ धौ थियो। राजमार्गको डिलमा निकलें। बाहिर रुवाबासी थियो। यात्रुहरू खेतभरि छरिएका थिए। भित्रै रहेकाहरू भित्रै कोलाहल गरिरहेका थिए। अन्जान ठाउँ थियो। बाटाछेउमा एक जना मान्छे उभिएको देखें। रातको १० बजिसकेको थियो। लहानबाट उनको घर तीन किलोमिटरजति दक्षिण रहेछ। उनको घर पुग्यौं। सबै सुतिसकेका रहेछन्। उनले उठाए र सबै घटना बताए। राखेको भात चिसो भइसकेको रहेछ। मेरो घुँडा हिँड्दाहिँड्दै दुख्न थालिसकेको थियो। त्यहाँ पुग्दा झन् बेसी दुख्दै थियो। मलाई पटककै खाना रुचेन। बल गरेर अलिकति खाएँ।

गोरुलाई भुसा काट्ने सानो कटेरो रहेछ, त्यसैमा एउटा बाँसको खाटमा ओछ्यान लगाएँ र दुवै जना सुत्थौं। घुँडाको दुखाइ बढ्दै गयो, मलाई राम्ररी निद्रा परेन। बिहानी

पख मेरो खुट्टो सिधा भएन, टेकनै नसक्ने भयो । दिसापिसाब जान पनि सहारा लिन पर्ने भयो । अब म विराटनगरतर्फ जाने सम्भावना थिएन । मैले लहानपारि गोविन्दको गाउँमा जाने निश्चय गरें । मैले साथीलाई 'लक्ष्मीपुरमा मेरा नाता-सम्बन्धीहरू छन्, त्यहाँसम्म पुग्न बयल गाडा खोजिदिनु' भनें । गोजीमा १५ रुपैयाँ मात्रै थियो । रु. ३० भन्दा तल कोही गोरुगाडा तयार भएन । उनको आफ्नो बयलगाडा रहेनछ । त्यसपछि गाउँको एक जना गाडावालालाई उनले बोलाएर ल्याए । मैले उनलाई बेलुकाको सबै घटना बताएँ, झोला, सामान सबै हराएको बताएपछि मलाई १५ रुपैयाँमा लक्ष्मीपुर पुन्याउन तयार भए । बिहान उज्यालो भएपछि मात्रै मैले थाहा पाएँ, घुँडाको पाङ्गो मान्छेले थिचेर तल सरेछ । जनकपुर छोड्नु ठिकअगाडि मलाई ईश्वर पोखरेलले नयाँ जिन्सको पाइन्ट दिएका थिए । त्यही लगाएको थिएँ । त्यसको झण्डै चार इन्ची भाग बलेडले झैँ काटेछ, त्यो पनि ठिक अण्डकोषमाथि । यदि साधारण पाइन्ट भएको भए मेरा निम्ति धेरै खतरा हुने रहेछ । आफू चिरिएर भए पनि मलाई जोगाएकामा पाइन्टलाई धन्यवाद दिएँ । धन्यवाद दिएँ ईश्वर पोखरेललाई ।

म केदारसँग सम्पर्क गर्न बाराको चर्मन्ततिर जाँदै थिएँ, झापामा सीपी मैनाली र गोविन्द न्यौपाने पक्राउ परेको खबर आयो । म खबर लिएर पडरी केदारकोमा पुगेँ, उनी काशीको घरमा थिए । खबर सुनेर उनी पनि दुःखी भए । मेरा पनि आँखाबाट आँशु आए ।

म सत्यतथ्य बुझ्न जनकपुरतिर लागेँ । बजारमा आफ्ना पुरानै सम्पर्क थिए । ईश्वर पोखरेलले पनि धनुषामै भूमिगत भएर काम थाल्नुभएको थियो । मुडिवा र त्यसको आसपास काम निकै सङ्गठित हुँदै थियो र पुलिसको निगरानी पनि बढिरहेको थियो । जनकपुरबाट माधव नेपालसँग सम्पर्कको प्रयास गर्दा नगर्दै धनुषाको मुडिवाबाट माधव नेपाल पनि पक्राउ परेको सूचना आयो । यसैबीच झलनाथ खनाल र अमृत बोहरासँग पनि सम्पर्क भयो । सीपीहरू पक्राउ परेपछि अमृत बोहरा सम्पर्क खोज्दै आउनु भएछ । बाराको बिसनपुरवा वासुदेव चौधरीको घरमा हामी चार जनाको बैठक बस्यो । झलनाथ खनाललाई कार्यवाहक महासचिव बनाइयो । प्राधिकारको विवाद कोकेमा छँदै थियो । झलनाथ प्राधिकारका पक्षमा हुनुहुन्थ्यो, मणिलाल र म सुरुदेखि नै विरोधमा । बैठकमा प्रसङ्गबस प्राधिकारको कुरा उठ्यो । झलनाथले पक्षबाट वकालत गर्नुभो, मणिलाल र झलनाथको चर्काचर्की पन्थो । झलनाथले आँखा चिन्तेर मणिलाललाई व्याख्यान दिन थाल्नुभो, मैले मणिलाललाई थामथुम पारेँ । यस्ता विषयमा विवाद नगरौँ, अफ्टयारोमा पार्टी जोगाउनुतिर लागौँ भनेँ । धनुषा खाली थियो, त्यसै बैठकबाट हामीले ईश्वर

पोखरेललाई पनि थप्ने निधो गर्नुपर्छ। पुराना चार जना र नयाँ एक जना गरी पाँच जनाको कमिटी बन्यो। अमृत बोहरा र मणिलाल फर्किनुभयो। झलनाथ केही दिन बारामै बस्नुभो। बारामा सँगै बस्दा झलनाथ र मेराबीच निकै प्रश्नोत्तरका कार्यक्रम चले। यो आत्मालोचना बैठकको एक महिना पनि बितेको थिएन, 'वर्ग सङ्घर्ष' सहित झलनाथ खनाल काकडभिट्टा भन्सारमा पक्राउ परेको खबर आयो। यसपछि हामी चार जना मात्र कोकेमा बाँकी रह्यौं। झलनाथ खनालको गिरफ्तारीपछि २०३३ साल भदौको अन्तिमतिर चार जनाको बैठक बसेर अमृत बोहरालाई कार्यवाहक महासचिव बनायौं र कामलाई अगाडि बढायौं। माथि केन्द्र कमजोर भएको थियो, तल भने कामले गति पक्रेको थियो। म पूर्णरूपले बारामै केन्द्रित भएँ। ●